

L'educació al segle XVIII

La voluntat de centralitzar i castellanitzar

Manel Santana i Morro

1.- La Guerra de Successió i el capgirament de l'estructura política de la monarquia

La Guerra de Successió fou quelcom més que una pugna aferrissada en favor d'un o d'altre candidat a ocupar el tron de la corona de la Monarquia Hispànica. Els diferents grups socials, els territoris i les potències europees que hi participaren eren conscients de les repercussions que se'n derivarien si resultava vencedor Felip d'Anjou o l'arxiduc Carles. Repercussions en diferents àmbits però ben especialment

en els fonaments polítics de la monarquia, en la manera de governar i administrar o en la relació dels diferents territoris i cultures que compartien el mateix monarca. També una altra conseqüència seria l'aparició d'una elit, grup o llinatges determinats amb poder emergent per mor d'haver-se significat a favor d'un o d'altre pretendent al tron, i més especialment a favor del candidat francès.

La victòria del bàndol filipista i la coronació de Felip d'Anjou com a Felip V aviat féu bons

els pitjors presagis per als territoris de la Corona Catalanoaragonesa i per aquells que, d'una manera o d'altra, havien participat en el bàndol austracista. Es va imposar el dret de conquesta i no s'escatimaren esforços per vertebrar un model polític absolutista, uniformitzador de la diversitat cultural, anorçant tots els particularismes que venien d'enrere. Foren els Decrets de Nova Planta però, també, tota una sèrie de mesures que suprimiren institucions i lleis antigues que havien assegurat l'autogovern i que actuaven com a

contrapès de l'autoritat reial als territoris de la Corona Catalanoaragonesa.

D'aquesta manera, en la nova monarquia, els súbdits i territoris passaren a estar sotmesos a un regim comú, a unes mateixes lleis i a una sola administració, imposada, dirigida i vetllada des d'un centre polític.

S'ha parlat molt dels Decrets de Nova Planta, els quals foren la primera passa per a la imposició del nou model polític absolutista, centralista i uniformitzador. Ara bé, al

llarg del segle, en el marc d'una voluntat reformista es va dur a terme una obra legislativa considerable que afectava aspectes com el món del dret i l'administració de justícia, el paper del castellà en el culte catòlic o en l'edició de llibres.

En la nova monarquia, els súbdits i territoris passaren a estar sotmesos a un regim comú, a unes mateixes lleis i a una sola administració

Ens interessa, per a aquest treball, la Reial Cèdula d'Aranjuez, de Carles III datada el 1768:

<<Finalmente mando que la enseñanza de primeras Letras, Latinidad y Retórica se haga en lengua Castellana generalmente donde quiera que no se practique, cuidando de su cumplimiento las Audiencias y Justicias respectivas, recomendándose también por el mi Consejo a los Diocesanos, Universidades y Superiores Regulares para su exacta observancia y diligencia en extender el idioma general de la Nación para su mayor armonía y enlace recíproco.>>

Mesures de molt difícil aplicació, perquè el castellà era una llengua desconeguda per a la població i també pels ensenyants.

2.- Els estudis superiors

El món universitari fou objecte d'una repressió contundent. Les cinc universitats catalanes que hi havia (Barcelona, Giro-

na, Lleida, Tarragona i Vic) foren clausurades i se'n va obrir una de nova a Cervera l'any 1717. Aquest fet s'ha d'interpretar com una mesura de càstig per la participació del món universitari català en la Guerra de Successió però, d'altra banda, per evitar l'aparició de nous focus d'oposició al model polític i cultural imposat per la Nova Planta. Alhora, Cervera veia recompensada la seva fidelitat al bàndol filipista.

Pel que fa a Mallorca, on hi havia estudis universitaris d'ençà del segle XV, primer com a Estudi General i més tard com a Universitat Lul·liana, es varen produir poques transformacions. En acabar el conflicte, el 1716 la Universitat es va traslladar de la seva seu, al carrer de Sant Roc de Palma, a l'edifici de La Sapiència. Anys més tard, el 1769, en produir-se l'expulsió dels jesuïtes, la Universitat passà a l'edifici de Montision, propietat de la congregació exclaustrada.

Foren precisament els jesuïtes, abans de la seva expulsió, els

que tengueren un paper destacat en el món universitari de la monarquia hispànica. El seu paper de suport, en alguns casos, al bàndol filipista féu que conservassin els seus privilegis en el món educatiu. Un pes intel·lectual que es perdé en produir-se la seva expulsió el 1767, ja durant el regnat de Carles III.

En l'ensenyament superior el llatí tenia un paper preeminent (entre els individus fortament culturalitzats podia esdevenir la llengua usada, fins i tot en la correspondència). Al segle XVIII el que s'observa no és la pèrdua de pes del català en l'àmbit dels estudis superiors, sinó la pèrdua progressiva de pes del llatí a favor del castellà. D'aquesta manera, les gramàtiques de llengua llatina que s'utilitzaven en les universitats de la Corona d'Aragó ja no es feien servir i cediren el pas a les publicades en castellà.

3.- L'organització de l'ensenyament elemental

L'ensenyament elemental presenta, al llarg del segle XVIII, poques transforma-

cions. Com hem indicat, l'escolarització en castellà era pràcticament impossible, pel fet de tractar-se d'una llengua desconeguda per part dels ensenyants. Així i tot, en alguna ocasió, els funcionaris de la monarquia instaven al compliment per part dels ajuntaments de la legislació castellanista, tot amenaçant amb sancions (s'advertia que els mestres que no ensenyassin en castellà podrien ser expulsats del cos). Mesures impossibles de fer-se efectives a causa de la realitat mallorquina, i més si tenim present que les mesures d'inspecció educativa eren prou minses (podem dir que l'intent de castellanització es topa amb barres insuperables).

Les escoles de primeres lletres estaven en mans dels ajuntaments o en mans de l'Església, sobretot de la mà del clergat regular. La xarxa escolar estatal no començà a perfilar-se fins al segle XIX.

Els ajuntaments s'encarregaven del manteniment de les

escoles elementals, tant pel que feia a la contractació dels mestres, com al lloguer i manteniment dels edificis escolars. De fet, hi havia prou desinterès per a aquesta qüestió per part de les autoritats municipals, i per això la realitat que ens trobam al llarg del segle és el d'un model escolar precari, insuficient, ubicat en uns espais inadequats, sense les condicions higièniques i pedagògiques necessàries.

Els mestres eren contractats directament pels ajuntaments, bé entre algú que tenia alguna instrucció o sobretot entre el clergat local.

Pel que fa a l'Església, tenia un pes importantíssim en el món educatiu local, mitjançant la proliferació de congregacions religioses masculines i femenines dedicades a l'ensenyament. Es dona el cas que alguns dels seus integrants eren contractats per a impartir classes a les escoles de titularitat municipal.

Entre les congregacions religioses dedicades a l'ensenyament en destacaren els dominics (sobretot en els municipis amb cert pes demogràfic com Inca, Manacor o Pollença), els jesuïtes (fins a la seva expulsió), i també els franciscans.

4.- Una nova mentalitat

El segle XVIII és el "Segle de les Llums" o el de la Il·lustració. Aquest corrent de pensament defensava el poder de la raó, de la ciència i del coneixement en general, tot desterrant prejudicis de tota mena, emparats en la tradició. Per això els il·lustrats donaren un impuls significatiu al món de l'educació, entesa com un mitjà necessari i indispensable per al desenvolupament econòmic i social. Aquest moviment, però, va

deixar de banda la realitat lingüística i cultural de les nacions que integraven la monarquia. És a dir, al marge de la repressió del català en determinats àmbits, els il·lustrats feren seva la concepció que la uniformització lingüística i cultural era un element de progrés i de modernitat. Per contra, la diversitat era entesa (o podia ser entesa des d'aquesta mentalitat) com un reducte de la societat de l'antic règim. La seva proposta de racionalitat econòmica, política i administrativa, de modernitat per superar la societat estamental de l'antic règim preveia eliminar lleis antigues, institucions, cultures, pesos, mesures; particularismes en definitiva. Els liberals del segle XIX feren seva la mateixa concepció, i estructuraren l'estat des dels mateixos paràmetres uniformitzadors i castellanistes.

Els il·lustrats feren seva la concepció que la uniformització lingüística i cultural era un element de progrés i de modernitat

Així i tot, al marge de la visió, hi ha un canvi en la concepció educativa. L'esperit de la Il·lustració portà un canvi en la moral, ara orientada en crear un home nou, d'acord amb les exigències del moment. Aquella mentalitat aristocràtica, on hi havia un menyspreu cap a les activitats productives (i en especial cap a les manuals) s'havia de canviar a favor d'una nova mentalitat que parlava de l'home útil. És a dir, aquell que ha estat preparat per a les activitats productives per a prosperar,

per a enriquir-se en funció de la seva vàlua i esforç i, de retruc, enriquir el país i fer-lo avançar. En definitiva, els il·lustrats feren una crítica a la societat estamental i a tots els elements que la sustentaven i justificaven.

És per això que es va propugnar una reforma del model educatiu tradicional, tot proposant una educació per a fer front a les necessitats econòmiques i productives. Això en la pràctica s'havia de reflectir en la creació de centres d'ensenyament tècnic, la prioritització d'aquelles ciències o disciplines considerades "útils", l'extensió de l'educació entre el nombre màxim de persones possibles i, també, la introducció d'innovacions metodològiques en el món educatiu.

Una de les institucions que varen fomentar els il·lustrats foren les Societats Econòmiques d'Amics del País. Aquestes entitats, que proliferaren des del 1765, es varen implantar en la majoria de províncies. El seu objectiu era el de fomentar l'agricultura, el comerç i la indústria, així com també l'elaboració d'estudis i projectes que fossin susceptibles de dur-se a la pràctica per a assolir el desenvolupament econòmic i social.

La Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (SEMAP) fou creada a Palma el setembre de 1778, i estigué integrada per nobles, militars, alts funcionaris, clergues i professionals liberals. Aquesta entitat va obrir dos centres d'ensenyament de primeres lletres: concretament el 1780, obriren les portes les escoles dels carrers de Sant Feliu i del Sindicat de Palma. Aquestes, malgrat el context i la voluntat il·lustrada de ser des del punt de vista pedagògic un element novedós, no engegaren cap

procés de renovació educativa.

La SEMAP, així com en els centres educatius que en depenien, va fomentar l'ús del castellà. Per això, el 1802 es feren gestions per contractar dos mestres titulats pel Suprem Consell de Castella. A més, va editar unes beceroles per a l'ensenyament en aquesta llengua i projectà, en dues ocasions (1797 i 1835), la redacció d'un diccionari català-castellà i d'una gramàtica castellana per estendre l'ús de l'espanyol.

Consideracions finals

La castellanització al llarg del segle XVIII no fou un fenomen general, però sí ho fou en determinats àmbits socials (la SEMAP n'és un bon exemple) i, sobretot, professionals. Els professionals del dret, els funcionaris, els militars o els nous buròcrates de l'aparell de la novella monarquia es castellanitzaren.

I, per aquest motiu, aquesta voluntat de castellanització havia de suposar necessàriament la castellanització progressiva dels processos de formació i admissió per a ocupar determinats càrrecs i professions.

D'altra banda, socialment hi va haver el que s'anomena la "moda del forasterisme"; és a dir, la recepció del castellà com un idioma útil per a la promoció social en determinats àmbits i cercles. Tot plegat va acabar per influir, si més no, en l'educació no formal i en determinades manifestacions de l'oci i de la cultura. Ja en el segle XIX les passes en favor de la castellanització i l'homogeneïtzació del sistema educatiu foren més efectives, i es concretaren quan l'estat va intervenir per crear un sistema educatiu públic. ■